

8 POLITICKÉ STRANY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola představuje zásadní koncepty politických stran. V první části uvádí zásadní definice politických stran, jejich znaky a odlišuje je od jiných subjektů, které působí na politiku a uplatňují na ni svůj vliv. Kapitola se zabývá vývojem politických stran, jejich formami a také zachycuje jejich hlavní funkce v politických systémech.

CÍLE KAPITOLY

Cílem kapitoly je přiblížit výzkum politických stran. Důležité je odlišení politických stran od zájmových sdružení a jiných subjektů, které působí na politiku a uplatňují svůj vliv. Kapitola vysvětluje okolnosti vzniku moderních politických stran a jejich dřívější formy. Politické strany prošly v posledních desetiletích poměrně zásadním vývojem. Cílem kapitoly je přiblížení jejich vývoje v odborné literatuře.

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

4 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Politické strany, stranické systémy, zájmová uskupení, konfliktní linie, funkce politických stran

ÚVOD

Cílem kapitoly je přestavit nejzákladnější přístupy k výzkumu politických stran a přiblížit jejich současnou podobu. V této sekci jsou představeny nejzásadnější koncepty politických stran a nejpoužívanější definice. Vysvětlen je i vývoj politických stran v historické perspektivě. Odhadovaný čas potřebný ke studiu je jedna hodina.

8.1 Výkladová část

Strana je spojena s prvkem fungování dnešní politiky. Důležitý je prvek politické soutěže. Juan J. Linz, Seymour M. Lipset a Larry Diamond se shodují v tom, že demokracie je ve své podstatě „soutěž mezi jednotlivci a zorganizovanými skupinami (primárně politickými stranami) o klíčové pozice v systému vládnutí, a to prostřednictvím regulérních voleb a s vyloučením použití násilí.“¹

8.1.1 DEFINICE POLITICKÝCH STRAN

Podle definice **Edmunda Burka** z roku 1770: „strana je seskupení lidí, kteří se spojují, aby společnými silami prosazovali národní zájem a to na základě nějakého konkrétního principu, na němž se všichni shodují.“² Kritikové této definice odmítají představu, že tato uskupení usilují o obecné dobro. Schumpeter upozorňuje na skutečnost, že politické strany jsou často schopny zradit své principy. Podle něj politická strana představuje skupinu, „v níž se její členové sjednocují, aby získali politickou moc.“³ V minulosti probíhaly četné diskuze nad tím, který ze dvou uvedených prvků převažuje, zdali snaha získat politickou moc nebo snaha o sjednocení se na základě ideové blízkosti. U Burkovy definice je navíc problematické určení toho, co obecné blaho či národní zájem představuje. Na tyto spory reaguje George Brunner, který obhajuje pohled Burka. Tvrdí, že kritika jeho definice není přesná, protože politické strany usilují o realizaci určitého obecného dobra, problém spočívá v tom, že je toto společné dobro jednotlivými politickými subjekty pojímáno odlišně.⁴ Giovanni Sartori Burkovu definici jednoznačně odmítá a tvrdí, že „Burke má v současnosti špatnou pověst. Většina současných autorů považuje jeho definici za normativní (což skutečně je) a nerealistickou.“⁵ Giovanni

¹ STRMISKA, Maxmilián a kol.: *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*. Praha 2005, s. 9.

² FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno 2009, s. 18.

³ Tamtéž, s. 19.

⁴ Tamtéž.

⁵ SARTORI, Giovanni: *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno 2005, s. 67.

Sartori přichází s tzv. **minimální definicí** strany, podle které je to „*politická skupina, jež se účastní voleb, jež je schopna jejich prostřednictvím prosadit své kandidáty do veřejných úřadů.*“⁶ Sartoriho koncept minimální definice je široce přijímán. Obsahuje minimum znaků pro to, které musí být naplněny pro to, abychom daný politický subjekt mohli považovat za politickou stranu.

Podle hodnocení českého politologa Maximiliána Strmisky „oblíbenost Sartoriho definice plyne z její oblíbenosti a minima charakterizujících znaků. Vymezení politické strany ovšem často bývá koncipováno širěji a různými autory jsou zmiňovány další znaky... Na prvním místě bývá zmiňována **trvalost organizační struktury a existence místních územních struktur a centrálního vedení**, dále **ideologická orientace a/nebo prezentování určitého programu**, případně alespoň **základního politického cíle**, a někdy také snaha **získávat společenskou podporu nejenom prostřednictvím voleb.**“⁷

Podle Maurice Duvergera spočívá základní rozdíl mezi politickými stranami a zájmovými uskupeními především v tom, že „politické strany se snaží moc získat a vykonávat, zatímco zájmové skupiny na moc působit, tj. snaží se uplatňovat svůj vliv.“⁸ Dále mnozí politologové spatřují rozdíl v tom, že politické strany mají širší program, širší okruh zájmů a větší programové cíle, než zájmové skupiny. Přesto bychom mohli nalézt i velmi úzce profilované politické strany, které naplňují Duvergerovo kritérium – usilují o získání a výkon moci. Tyto strany jsou označovány jako **monotematické strany**, (z anglického termínu *single issue parties*). Jako příklady těchto stran L. Kopeček uvádí Stranu automobilistů (Švýcarsko), Stranu nezávislosti Spojeného království, Pokrokovou stranu (Dánsko), jež byla založena za účelem boje proti příliš vysokým daním. Tyto monotematické strany mohou být úspěšné. Pokroková strana získala ve volbách v roce 1973 přes 15 % hlasů, Kandidátka Pima Fortuyna, kandidující v Nizozemí získala ve volbách v roce 2002 17 % hlasů.⁹

Jako velmi jasné kritérium, sloužící pro odlišení politických stran a zájmových skupin jsou obecně považovány volby. **(podle Sartoriho definice)** Zatímco pro strany jsou volby důležité a účastní se jich, zájmové skupiny se ve volbách neucházejí o přízeň voličů.

⁶ STRMISKA a kol.: c. d., s. 11.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

8.1.2 ODLIŠENÍ POLITICKÉ STRANY A HNUTÍ

Hnutí velice často širší fenomén, ale oproti straně politická hnutí vykazují menší míru organizovanosti. Mnoho politických subjektů v době svého vzniku demonstrovaly svůj širší společenský rozměr. Podle L. Kopečka se tyto tendence nejviditelněji projevovaly „v přijatých názvech, kde se neobjevoval termín strana, ale výrazy hnutí, unie, fronta, liga, společenství aj.“¹⁰ Mezi příklady uvádí například Panhelénské socialistické hnutí (PASOK v Řecku), Křesťanskodemokratické hnutí (KDH, na Slovensku), Ligu Severu působící v Itálii, nebo Křesťanskodemokratickou unii (CDU v Německu).¹¹ Zejména v postkomunistickém prostoru se na počátku 90. let objevily silné tendence zdůrazňovat rozdíl nových hnutí proti politickým stranám, které byly vnímány často negativně. Na přelomu 80. a 90. let zformováno ve východní Evropě řada střeškových hnutí, jakými byly Solidarita, Občanské fórum (OF), Veřejnost proti násilí (VPN), nebo Maďarské demokratické fórum (MDF).

8.1.3 VZNIK POLITICKÝCH STRAN

Konceptů, které se snaží vysvětlit vznik politických stran v historické perspektivě je celá řada. Velmi významný přínos přinesla práce Maurice Duvergera, který rozdělil utvářející se politické strany na **interně vzniklé a externě vzniklé**. Kritériem pro jejich zařazení je jejich původ, a skutečnost, zda vznikly na parlamentní půdě, nebo mimo ni. Interně vzniklé politické strany představují zejména konzervativní a liberální strany, které byly často utvářeny poslanci. Externě vzniklé strany vznikaly naopak mimo parlament. Jedná se zejména o socialistické, či sociálně demokratické strany. Interně vzniklé politické strany byly nuceny reagovat na postupné rozšiřování volebního práva, proto musely později vytvářet teritoriálně vymezené organizační struktury a snažit se více oslovovat širší okruh voličů. Přesto u nich dlouho přetrvávala určitá dominance parlamentního klubu ve struktuře strany. U externě vzniklých stran se naopak projevovalo silné postavení podpůrných organizací a parlamentní klub jejich poslanců měl slabší pozici, než u stran interně vzniklých.

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

¹¹ Tamtéž.

8.1.4 TYPY POLITICKÝCH STRAN

Duverger dále zavedl rozlišení mezi **kádrovými** a **masovými stranami**. Tímto rozlišením navazuje na výše uvedené kategorie. **Kádrová strana** byla spojena s interně vzniklými politickými stranami, kde přetrvávaly silné neformální vazby mezi neformálními skupinami lídrů a vůdčích osobností, kteří působili zejména uvnitř struktury parlamentu. V Českých zemích bychom jako takové strany mohli označit staročechy, pro které byly příznačné volné vazby mezi jejími členy a silné postavení společenské honorace. S postupným vývojem a především s rozšířením volebního práva reagovaly tyto politické strany k postupnému přibližování se k organizační formě, který spíše odpovídal modelu masové strany.

Masové strany jako první utvářely socialistické strany. Jejich původ jim usnadnil průnik do větší části společnosti a tyto strany byly úspěšné při budování silné stranické instituce. Masové strany disponovaly početnější členskou základnou, propracovanou organizační strukturou, silným a fungujícím stranickým aparátem. Tyto strany snadněji získávaly voliče, jejich vedení bylo centralizovanější a členská základna disciplinovanější. Masové strany byly v silnějším sepětí s určitou skupinou a měly velmi vyhraněný politický program. Socialisté se orientovali na dělnictvo, křesťanské strany na věřící, agráři hledali podporu u zemědělské populace, atd. Socialistické strany rovněž patřily k silně integrovaným politickým stranám, zatímco nejméně integrované strany utvářeli liberálové, u nichž převažoval důraz na individualitu.

V 60. letech 20. století vymezil Otto Kirschheimer typ **catch-all party**. (do češtiny je překládána jako všelidová, nebo všežravá) politická strana. Masové strany se snaží rozšířit si svou voličskou základnu a proniknout i do dalších společenských segmentů, stávají se flexibilnější a to organizačně, ideově, programově. „Díky početnímu růstu střední třídy, jež byla politicky umírněná a nepreferovala radikální řešení, se nejvýhodnější strategií jevílo rozšíření programového záběru a oslabení jeho ideologického náboje. Odrazilo se to ve snížení intenzity ideologického konfliktu, na němž kdysi vznikly masové strany, byť tento konflikt samozřejmě zcela nezmizel.“¹² Tento trend souvisí také s nárůstem střední třídy ve 20. století, která je umírněná. Dále vzrostl počet nerozhodnutých voličů z důvodu slabší identifikace s určitým politickým proudem. Nemalý vliv sehrál rozvoj médií a nástrojů komunikace, sloužících jako prostředek pro šíření kampaní, dochází k silnější personalizaci politiky, průniku politického marketingu a jeho aplikace do politických kampaní jednotlivých stran.

¹² STRMISKA a kol.: c. d., s. 16.

Obecné znaky „catch-all party“¹³

- drastické omezení ideologické zátěže
- zvýšení úlohy stranického vedení
- snížení významu individuálního členství ve straně
- méně důrazu na úzké dílčí zájmy
- zajištění přístupu k různorodým skupinovým zájmům.

U menších politických stran přitom přetrvávaly vazby na určitý segment.

Richard Katz, Peter Mair vymezili další typ politické strany, kterou je **kartelová strana**, která navazuje na koncept Catch-all party a snaží se jej dále rozvinout v nový typ politické strany. Podle těchto autorů „strany kartelu se přizpůsobují situaci, kdy se vazby mezi politickou stranou a dílčími skupinovými zájmy stále rozvolňují. Pro politické strany najednou nebylo důležité masové členství, které naopak vyvolávalo spíše problémy, protože omezovalo akceschopnost stranických elit... Organizované členství, formální struktura strany i těsné napojení na voličskou skupinu stranu v nových podmínkách **společenské desegmentace a individualizace a rovněž znechucení politickou** představují spíše zdroj problémů než síly... Po organizační stránce se strany kartelu vyznačují rychlým zmenšováním a atomizací stranické členské základny, dominancí vedení a určitým stratařickým modelem vnitřní organizace.“¹⁴ Pro tyto strany je typické jejich silné prolínání se státem. V politickém prostředí, kde působí, postupně ubývá politická soutěživost a voliči postupně ztrácejí zájem o politiku.

Herbert Kitschelt se zabývá politickými stranami v demokratizující se střední a východní Evropě. Vymezil tři čisté modely politických stran: **charizmatické, klientelistické, programové**. „Primárně přitom zohlednil, na čem je **založena voličská vazba ke straně**. Volič preferuje buď:

- **osobnost** stranických kandidátů (charizmatická strana)
 - očekávané osobní, nebo jiné **hmotné a nehmotné výhody** (klientelistická strana)
- nebo
- získání **nepřímých výhod** ve formě kolektivních statků, jestliže strana zvítězí ve volbách (programová strana).“¹⁵

¹³ Tamtéž, s. 17.

¹⁴ HLOUŠEK – KOPEČEK – ŠEDO: c. d., s. 195.

¹⁵ HLOUŠEK – KOPEČEK: c. d., s. 12.

Všechny tři jmenované modely politických stran preferují odlišnou strategii vůči voličům a vytvářejí na ně odlišné vazby. Programové strany vykazují největší tendence poskytovat více informací voličům, soustředí se na svůj program a komunikaci s voliči. Charismatické strany představují málo strukturalizovaná politická uskupení formující se kolem výrazné osobnosti. Klientelistické strany se koncentrují na budování organizační struktury. Velmi klíčové je přitom pro ně udržování vazeb patron-klient. Programové strany mají podporu zejména vzdělanějších voličů a zástupců střední třídy. Zároveň platí, že „přestože programové strany je obtížnější vybudovat, nežli charismatické nebo klientelistické strany, posilují konsolidaci a stabilitu demokratických režimů, spíše než předchozí dva alternativní modely stranicko-voličských vazeb.“¹⁶

Richard Gunther a Larry Diamond se pokusili o konstrukci univerzálního rozdělení politických stran. Pro tuto kategorizaci byla použita tři kritéria, podle nichž vzniklo vymezení 15 typů politických stran. Mezi tato kritéria patří:

- 1) Organizace (protipóly - strany se slabou a silnou organizační strukturou)
- 2) Postoj k demokracii a demokratickému režimu (protipóly – pluralistické – hegemónické)
- 3) Program, nebo ideologie (protipóly - strany se silnou ideologií či náboženskou orientací a strany pragmatické)

8.1.5 KONFLIKTNÍ LINIE (CLEAVAGES)

Norský politolog Stein Rokkan vymezil tzv. cleavages (v češtině je tento pojem uváděn jako štěpící, štěpné, případně konfliktní linie tento text se bude držet termínu konfliktní linie). Konfliktní linie jsou velmi používaným teoretickým konceptem, který je klíčový pro klasifikaci politických stran. Každá společnost má své sociální skupiny, které můžeme označit jako segmenty. Každý segment si přitom musí být vědom své kolektivní identity. Mezi různými segmenty musí existovat dlouhodobé a dostatečné napětí, aby v dlouhodobém důsledku mohlo vést vzniku konfliktní linie. Reprezentace daného segmentu je zajišťována zájmovými skupinami a politickými stranami. Západoevropské společnosti ve svém historickém vývoji prošly národní a průmyslovou revolucí. Změny v těchto společnostech bylo možno pozorovat ve dvou rovinách: teritoriální a funkcionální.

¹⁶ KITSCHOLT, Herbert: *Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions*. In: *Party Politics*, 1, 1995, č. 4, s. 450.

	Teritoriální dimenze	Funkcionální dimenze
Národní revoluce	Centrum – periferie	Církev – stát
Průmyslová revoluce	Město – venkov	Vlastníci - pracující

Utvořily se čtyři hlavní konfliktní linie:

Centrum x periferie

Církev x stát

Město x venkov

Zaměstnavatelé x zaměstnanci (v češtině někdy uváděná jako socioekonomická štěpící linie, nebo vlastníci x pracující)

Centrum x periferie

Národní revoluce souvisí s procesem vytváření moderních národů a národních identit. Proces vytváření národních států byl komplikovaný a dlouhodobý. Proti těmto snahám se objevoval odpor regionů, kde mělo místní obyvatelstvo poněkud odlišnou identitu a to jak z historických, etnických nebo jazykových důvodů. Národní revoluce přinesla rozpor mezi centrem a periferií. Na jejich základě vznikly regionální formace.

Církev x stát

Proti postupující sekularizaci společnosti a proti postupujícímu oslabení církve ve společnosti se vytvářely politické strany, které chtěly tomuto vývoji zabránit. Na jejich základě vznikly křesťanskodemokraticky a křesťanskosociálně orientované formace.

Město x venkov

Průmyslová revoluce přinesla podstatné změny struktury společnosti. Měla za následek podstatnou urbanizaci a města nabývala ekonomického i politického významu. Vytvořila rozpor mezi venkovským a městským obyvatelstvem. Měla zásadní vliv na utváření agrárních stran.

Vlastníci x pracující

Za nejdůležitější byla pro vývoj v západní Evropě označena štěpící linie vlastníci pracující. Podle Rokkana měla homogenizující vliv. Měla zásadní vliv na utváření sociálnědemokratických a socialistických stran.

Všechny uvedené politické strany se vymezovaly proti tehdy dominujícím „městským konzervativním a liberálním elitám. Popsaný proces nevylučoval soupeření nově vznikajících stran mezi sebou: např. křesťanští demokraté soupeřili o věřící dělnické voliče se sekulárně orientovanými sociálními demokraty.“¹⁷

Ronald Inglehart rozšířil tuto typologii. Podle něj v 60. letech 20. století byly materiální požadavky společnosti v podstatné míře naplněny. Nová, nastupující generace vyrostla v prostředí ekonomického dostatku a začala se více zajímat o postmateriální hodnoty a postmateriální politiku. Inglehart ji vymezil jako potenciálně možnou novou konfliktní linii, kdy dochází ke změně preferencí a hodnotového systému u střední třídy, která je materiálně velmi dobře zajištěna. (Zde můžeme zařadit hodnoty jako ekologie, feminizmus atd.) Na tomto základě se prosazují strany zelených.

Arend Lijphart v roce 1990 definoval hlavní rysy stranické soutěže v západní Evropě na základě ideologických dimenzí. Definuje celkem sedm dimenzí, kde se odehrává hlavní stranická soutěž 1) socioekonomická, 2) náboženská, 3) kulturně-etnická, 4) urbánně-rurální, 5) postmateriální hodnoty 6) podpora režimu – (systémové a antisystémové strany) 7) dimenze zahraniční politiky. (otázky Evropské integrace).¹⁸

Antisystémové politické strany podle polských politologů Antoszewského a Herbuta nesouhlasí s prvky demokratického uspořádání. Zpochybňují například legitimizaci, pravidla hry, schopnost demokratických institucí uspokojení společenských a sociálních potřeb. Někteří teoretici definují antisystémovou stranu, jako takovou, která má silné prvky, jejichž postuláty a chování velmi výrazně mají nelegitimizující charakter vůči demokratickému politickému systému. Taková strana zpochybňuje demokracii jako takovou. Do této kategorie můžeme zařadit komunistické strany. Za antisystémovou stranu je považována i strana, jíž systémové politické strany považují za antisystémovou. Tento přístup představuje subjektivní kritérium antisystémovosti.

Existuje slabší pojetí antisystémovosti, které toto označení aplikuje na strany, které nezpochybňují demokratické uspořádání jako takové, ale pouze některé jeho prvky. Jedná se většinou o protestní strany, mající antikonsensuální rysy. Často to jsou velmi mladé strany,

¹⁷ STRMISKA a kol.: c. d., s. 21.

¹⁸ Tamtéž, s. 27.

kteří hledají své místo na politické scéně, jsou radikální a populistické. Toto pojetí se dá vhodně aplikovat na krajně pravicové strany.

Strana protestu představuje protipól stabilizovaných politických stran, které se úspěšně zapojují do daného politického systému. Tyto strany si kladu za cíl určitou revizi politiky v různém rozsahu. Při svém působení ale přijímají demokratická pravidla hry, normy, jimiž se řídí. Jsou radikální především ve své rétorice. Toto pojetí je velmi široké a lze sem zahrnout i některé slabší antisystémové strany. Dále mezi ně můžeme zařadit politické strany, které odmítají evropskou integraci.

8.1.6 FUNKCE POLITICKÝCH STRAN

Opět existuje celá řada nejrůznějších definic, zabývajícími se funkcemi politických stran v politických systémech. Problém definic funkcí spočívá, ve skutečnosti, že ne všichni autoři dostatečně rozlišují typy jednotlivých funkcí a nedokáží je přesně oddělit a diferencovat.

George Brunner navazuje na Maxe Webera a mezi funkce politických stran zařazuje:¹⁹

- 1) Integrovační funkce – ta představuje nejrozmanitější formy zprostředkování mezi lidem a nositeli státní moci
- 2) Funkce výběru vedení – strany vybírají a snaží se prosadit kandidáty do nejrůznějších funkcí. (první a druhá funkce se doplňují)
- 3) Funkce výkonu panství (státní moci) – (tuto funkci naplňuje strana, která zvítězila ve volbách)
- 4) Funkce kontroly panství – (tato funkce je realizovaná opozičními politickými stranami).

Tyto funkce lze rozdělit do skupin, které vykonávají všechny politické strany v každé situaci. A poslední dvě z uvedených funkcí se vzájemně vylučují, tzn. funkce výkonu panství a funkce kontroly panství – nejsou prováděny danou politickou stranou ve stejném časovém období. Může se stát, že třetí z výše uvedených funkcí nemusí daná politická strana vykonávat nikdy, protože nebude příliš úspěšná a bude vždy působit v opozici.

Je možno rozdělit funkce politických stran do dvou základních typů, jež se mohou částečně překrývat:

- 1) Funkce, které plní v rámci politického systému jedna strana

¹⁹ FIALA – STRMISKA: c. d., s. 62.

- a) Univerzální funkce, které plní každá politická strana.
 - b) Speciální funkce, které plní za určitých okolností více stran.
- 2) Funkce, které v rámci politického systému plní všechny, v daném systému působící politické strany.

Gabriel Almond a Bingham Powell

Funkce politického systému, jež jsou prováděny při přeměně inputs (vstupů) ve výstupy (outputs). Jsou nazývány systémové úkony:²⁰

- 1) „Formulace požadavků
- 2) Požadavky jsou kombinovány ve formě alternativních návrhů jednání
- 3) Jsou formulována autoritativní pravidla, která jsou
- 4) Zavedena a prosazena, tato aplikace je
- 5) Přizpůsobena individuálním případům, přičemž
- 6) Tyto rozličné aktivity jsou vyměňovány uvnitř politického systému a předávány jeho okolí

Tyto základní funkce autoři ještě rozšiřují – a doplňují je o:

- 7. udržování a přizpůsobování systému
- 8. rekrutaci politického personálu.“

O nepřehledném množství nejrůznějších funkcí politických stran, které jsou uváděny mnohými politology, svědčí i přístup Elmara Wiesendala. Na počátku 80. let vymezil všechny funkce politických stran, podle jejich četnosti s jakou jsou jednotlivými autory uváděny. Dospěl celkem k 18 funkcím, které se vzájemně překrývají. Jsou to: „1. výběr a rekrutování elity, 2., vytváření vůle, programu a formulování cílů, 3. vytváření mínění, informace a komunikace, 4. vytváření vlády, řízení a koordinace, 5. soutěž o hlasy, účast ve volbách a volební boj, 6. artikulace a reprezentace zájmů, 7. integrace skupin, 8. artikulace zájmů, 9. nominování kandidátů a jejich prezentace, 10. vzdělávání a politická socializace, 11. mobilizování mas, vzdělávání mas, participace, 12. propaganda, mobilizace a podpora, 13. legitimizační funkce, vytváření konsenzu, 14. funkce spojování, 15. zprostředkování a transformace zájmů, 16. kontrola vlády, 17. udržování systému, 18. reforma systému a jeho inovace.“²¹

²⁰ Tamtéž, s. 64.

²¹ STRMISKA – FIALA: c. d., s. 67.

Klaus von Beyme k základním funkcím stran uvádí:²²

- 1) „Identifikují politické cíle, což se vztahuje k jejich ideologickému vymezení a programatice, podílejí se na
- 2) artikulaci a agregaci společenských zájmů,
- 3) mobilizují veřejnost zejména formou účasti na volbách a podílejí se také na procesu politické socializace a
- 4) hrají nezastupitelnou roli v procesu rekrutování politické elity a formování vlády.“

8.2 Stranické systémy

„Stranický systém jako takový chápeme jako souhrn politických stran a jejich interakcí v rámci daného politického systému.“²³ Mimo to, existuje ještě pojem stranicko-politický systém, který je současně širší, než stranický systém a zahrnuje i kontext voleb, parlamentní reprezentace, politické kultury. „Vymezení stranického systému předpokládá prioritu výzkumu stran a jejich vzájemných vztahů soupeření a spolupráce, pojetí stranicko-politického systému zdůrazňuje, že stranický systém je zakotven v určitém politickém systému a plynou z něj určitá omezení.“²⁴

8.2.1 PŘÍSTUPY KE STUDIU STRANICKÝCH SYSTÉMŮ

- 1) **Institucionalisté** – Klaus von Beyme, Maurice Duverger – preference výzkumu vazeb mezi politickým a stranickým systémem.
- 2) **Sociologizující autoři** – Stein Rokkan, Gabriel Almond – klíčová determinanta – vazba stranického systému na společnost a její struktury.
- 3) **Zastánci důrazu na stranickou soutěž** – Giovanni Sartori, Anthony Downs – preference v rámci teorií racionální volby studium interakcí a strategií jednotlivých politických stran.²⁵

²² HLOUŠEK – KOPEČEK – ŠEDO: c. d., s. 194.

²³ Tamtéž, s. 208.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

Ve snaze o typologizaci stranických systémů je potřeba vždy reflektovat nejen počet relevantních politických stran, které se v daném stranickém systému nacházejí, ale také logiku fungování daného systému. O relevanci politické strany bude zmínka později.

8.2.2 VLIV VOLEBNÍCH SYSTÉMŮ NA STRANICKÉ SYSTÉMY

V roce 1951 publikoval Maurice Duverger svůj výzkum vzájemných vztahů volebních a stranických systémů, které později vešly ve známost jako Duvergerovy zákony:²⁶

- 1) „Systém proporčního zastoupení podporuje systém více (než dvou) stran, které jsou rigidní, nezávislé a stabilní.
- 2) Dvoukolový většinový systém podporuje systém více než dvou, závislých, pružných a relativně stabilních stran.
- 3) Jednokolový většinový systém vede k bipartizmu a alternaci vlády mezi oběma nezávislými stranami.“

Po dlouhou dobu se staly Duvergerovy zákony stěžejním konceptem studia vlivu volebních systémů na stranický systém. Duverger svá pravidla postupně různě upravoval a revidoval. V anglosaském prostředí převažuje varianta, která uvádí Duvergerův zákon a Duvergerovu hypotézu:²⁷

„Duvergerův zákon – Jednokolový většinový systém podporuje systém dvou stran

Duvergerova hypotéza – Dvoukolový systém a systém poměrného zastoupení podporují multipartismus.“

Podle D. Čalouda, R. Chytilka, T. Lebedy a J. Šedy: „Tato redukce má své opodstatnění v tom, že rozlišení na zákon a hypotézu lépe reflektuje rozdílnou sílu příčinného vztahu mezi účinkem volebního systému a podobou systému stranického. Duverger sám hovořil v případě vztahu mezi jednokolovým systémem relativní většiny a bipartizmem o spojení, které se blíží sociologickému zákonu. V souvislosti s působením systému prvního v cíli také upozornil, že (všechny) volební systémy mají **mechanické** (přímý účinek volebního systému na přepočít

²⁶ ČALOUD, Dalibor - CHYTILEK, Roman – LEBEDA, Tomáš – ŠEDO, Jakub: *Volební systémy*. Praha 2009, s. 52.

²⁷ Tamtéž, s. 53.

hlasů na mandáty, vztahuje se tedy k reprezentaci stran) a **psychologické účinky** (reakce voličů na mechanické účinky volebního systému. Například bipartizmus jako přirozený následek systému prvního v cíli je podle Maurice Duvergera výsledkem delšího procesu, v němž mechanický účinek volebního systému nejdříve podreprezentovává třetí strany, v následujících volbách pak funguje psychologický účinek a od těchto stran se odklánějí i voliči, kteří volí raději kandidáty stran s reálnou šancí na vítězství.“²⁸

Sarah Birch kritizuje Duvergerův koncept a označuje ho za etnocentrický. Zkoumat účinky volebních systémů na podobu stranických systémů je podle této autorky vhodné pouze v západní Evropě. Druhý nejrozšířenější koncept, který na Duvergera navazuje je koncept italského politologa Giovanni Sartoriho „Při své reformulaci Duvergera vychází Sartori z několika explicitních předpokladů:

- 1) Tvrdí, že existují dva separátní účinky volebních systémů – **reduktivní** – (vztahuje se na počet stran) a **omezující** (vztahuje se na voliče). Definice jejich působení se překrývá s Duvergerovým mechanickým a psychologickým účinkem, jde tedy pouze o sémantické zpřesnění.
- 2) Konstatuje, že Duverger se zcela vyhýbal formalizaci kritérií pro určování **počtu (relevantních stran)** jako výsledku působení volebního systému. Sartori proto rozlišuje formát a mechanismus stranické soutěže a vysvětluje svou metodu, jak počítat relevantní strany. V této souvislosti podrobuje kritice kvantitativní metodologii pro určení počtu relevantních stran.
- 3) Tvrdí, že v dosavadních výzkumech byla opomenuta důležitá proměnná – dosavadní podoba stranického systému (který je vystaven působení volebního systému). Rozlišuje proto více a méně **strukturované systémy**. Znakem strukturovanosti stranického systému je zejména ochota voličů identifikovat se s „abstraktní představou politické strany, typická v zemích s vysokou gramotností pro období, v němž strany honorační byly vystřídány stranami masovými. Sartori zároveň spojuje v evropském prostoru proces stranické struktury se zamrznutím²⁹ stranických systémů. Rozmrznutí stranických systémů zároveň

²⁸ Tamtéž, s. 53–54.

²⁹ Hypotézu o „zamrznutí“ a „rozmrznutí“ stanovil Stein Rokkan. Poukazoval na to, že se stranické systémy v řadě zemí během svého vývoje od 20. do 60. let 20. století příliš nezměnily. V průběhu 60. se začínají výrazněji projevovat sociální změny v západoevropské společnosti, což doprovází změny, které se odrážejí i na podobu stranické soutěže. Rokkan v tomto případě hovoří o „rozmrznutí“ stranických systémů, kdy se mění dynamika

podle něho nepředstavovalo natolik silný impuls, aby strukturaci stranických systémů narušilo. Pro nestrukturované stranické systémy je naopak typická situace, v níž politické strany nepředstavují relativně stabilní části celku (tj. systém stran), ale spíše fluidní entity, v jejichž souhrn jednotek (politiků-notáblů) je více než celek (strana).“³⁰

Na základě formulace těchto **předpokladů** Giovanni Sartori upřesňuje Duvergera:³¹

- 1) „Relativně většinový jednokolový systém nemůže sám o sobě vytvořit celonárodní dvoustranický formát (jak byl definován), ale za všech okolností pomáhá udržet dvoustranický formát již existující. Proto všude tam, kde je dvoustranický formát už zaveden, působí relativně většinový systém jako brzda a má zmrazující účinek
- 2) Relativně většinový jednokolový systém vytvoří v dlouhodobé perspektivě dvoustranický formát (nejde však o zvěčnění stejných stran), budou-li splněny dvě podmínky: zaprvé, bude-li stranický systém strukturovaný, a za druhé, bude-li ta část voličů, která odolává každému tlaku volebního systému, rozptýlena po všech volebních obvodech v počtech, které nemohou získat relativní většinu
- 3) Dvoustranický formát je naopak nemožný – bez ohledu na volební systém – jsou-li rasové, jazykové, ideologicky odcizené, jedním zájmem semknuté, či z jiných důvodů odolávající menšiny (které nemohou být reprezentovány oběma hlavními masovými stranami) soustředěny v počtu dostatečném k získání relativní většiny v určitých volebních obvodech či geografických kapsách. V takovém případě bude účinek většinového systému reduktivní, pouze pokud jde o třetí strany, které nerepresentují tyto odolávající menšiny.
- 4) Reduktivní účinek – i když menší a hůře předpověditelný – mají také systémy poměrného zastoupení, a to úměrně své neproporcionalitě, zvláště pak tam, kde se využívají v malých volebních obvodech, kde ustavují práh reprezentace nebo, kde přičítají prémii. Za těchto podmínek bude také poměrné zastoupení eliminovat menší strany, jejichž voliči jsou rozptýleni po všech volebních obvodech, ale dokonce ani velmi nečisté poměrné zastoupení neodstraní malé strany, které prosperují v baštách s koncentrací menšin schopných díky této koncentraci překročit volební kvocient.“

stranické soutěže, identifikace voličů s politickými stranami je slabší, projevovala se nestálost podpory voličů konkrétním politickým stranám (volatilita), prosazovaly se nové politické strany atd.

³⁰ Tamtéž, s. 56.

³¹ SARTORI, Giovanni: *Srovnávací ústavní inženýrství: Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha 2011, 53-54.

Dále G. Sartori navrhuje následující typologii.³²

	Volební systém	
Stranický systém	Silný	Slabý
Silný (strukturovaný)	I. Reduktivní účinek volebního systému	II. Vyvažující-blokující účinek stranického systému
Slabý (nestrukturovaný)	III. Omezující-reduktivní účinek ve volebním obvodu	IV. Žádný vliv

- I. Znamená – **silný** volební systém a **silný** stranický systém
- II. Znamená – **slabý** volební systém a **silný** stranický systém
- III. Znamená - **silný** volební systém a **slabý** stranický systém
- IV. Znamená – **slabý** volební systém a **slabý** stranický systém

Sartori upřesňuje, že k silným volebním systémům – nepatří pouze – „relativně většinová jednokolová formule, ale také formule silně nečistého poměrného zastoupení (v podstatě jde o všechny případy, které pokrývají moje (Sartoriho) původní pravidla. A naopak slabé volební systémy se týkají formulí relativně čistého až čistého poměrného zastoupení (matematicky a z hlediska volebních obvodů).“³³

Na základě těchto premis pak vymezuje tyto zákony:

„Zákon 1: Existují-li systémová strukturace a voličský rozptyl (jako spojené nutné podmínky),

³² Tamtéž, s. 57.

³³ Tamtéž, s. 58.

relativně většinové jednokolové systémy vedou (jako jeho postačující podmínka) k dvoustranickému formátu.

Zákon 1.1.: Anebo je obzvláště silná systémová strukturace sama nutnou a zároveň náhradní postačující podmínkou dvoustranického formátu.

Zákon 2. Existuje-li systémová strukturace, nikoli však voličský rozptyl, relativně většinové jednokolové systémy vedou (jsou její postačující podmínkou) k eliminaci stran, které ani v jednom volebním obvodu nezískají většinu, nemohou však eliminovat –takže dovolují – existenci tolika stran nad dvoustranický formát, kolik jich umožňují dostatečně velké koncentrace jejich voličů, schopných díky nim dosáhnout alespoň v jednom volebním obvodu většiny

Zákon 3. Existuje-li systémová strukturace, poměrné zastoupení získává reduktivní účinek zapříčiněný (jako postačující podmínkou) jeho neporcionalitou. Čím větší je tedy nečistota poměrného zastoupení, tím větší jsou vstupní náklady pro menší strany a tím silnější je reduktivní účinek. A naopak, čím je nečistota poměrného zastoupení menší, tím je reduktivní účinek slabší.

Zákon 3.1. Anebo je obzvláště silná systémová strukturace sama o sobě nutnou a postačující podmínkou zachování jakéhokoli stranického formátu, který předcházela zavedení poměrného zastoupení.

Zákon 4. Chybí-li systémová strukturace a předpokládáme-li čisté (téměř čisté) poměrné zastoupení, tj. rovné (relativně rovné) vstupní náklady pro všechny, stran může být tolik, kolik umožní kvóta.³⁴

Sartori, sám chce předejít nedorozumění, proto uvádí, že jím stanovené zákony jsou nanejvýš čtyři, přičemž zákon 1.1 a zákon 3.1 má za úkol pouze eliminovat či zahrnout výjimky.

³⁴ Tamtéž, s. 60.

Sám čtvrtý zákon není stejné povahy, jako předchozí tři, protože „pouze stanovuje, kde účinky volebních systému končí.“³⁵

8.2.3 TYPY STRANICKÝCH SYSTÉMŮ

Jednotliví autoři vymezili rozdílné typy stranických systémů. Studijní text se věnuje vymezení Maurice Duvergera, Jeana Blondela a Giovanni Sartoriho.

Maurice Duverger vymezil tři typy stranických systémů:

Systémy s jednou stranou (typické pro nedemokratické země)

Systémy se dvěma stranami (bipartijní) – soutěží dvě politické strany

Systémy multipartijní – ve stranickém systému soutěží více než dvě strany

Jean Blondel

Na rozdíl od Duvergera zohledňuje také počet stran. Tento autor se věnoval výzkumu demokratických systémů. Blondel rozlišuje:

- 1) **Bipartizmus,**
- 2) **systém dvou a půl strany,**
- 3) **multipartizmus s dominující stranou a**
- 4) **multipartizmus bez dominující strany.**

Bipartizmus - podle Jeana Blondela musí obě silné strany dohromady získat okolo 90 % hlasů. Ve stranickém systému mohou existovat i další strany, ale ty jsou velmi malé.

Systém dvou a půl strany – v některých systémech existují dvě velké politické strany (jedna je zpravidla levostředová, druhá je pravostředová). Dále se v tomto systému objevuje ta půltá strana, která je malá. Zpravidla je centristická. Její význam značně převyšuje její volební zisky. V tomto stranickém systému dochází k tomu, že ani jedna z velkých stran po volbách nemůže

³⁵ Tamtéž.

samostatně sestavit vládu. Tato půltá strana je tedy v tomto politickém systému velmi důležitá a nezbytná pro sestavení vlády.

Multipartizmus s dominující stranou – volební zisky nejsilnější politické strany se pohybují kolem 40 % hlasů. Strana může získat i vyšší podporu, ale musí platit, že tato strana není schopna samostatně sestavit vládu. (Blondel v 60. letech řadil Dánsko, Norsko, Švédsko)

Multipartizmus bez dominující strany – je zde větší počet stran, přičemž ale žádná z nich nemá dominující postavení (příklady: Nizozemí, Švýcarsko, Francii, Finsko).

Giovanni Sartori

Sartori pro odlišení stranických systémů vymezuje dvě kategorie: počet stran, ale zde je dělí ještě na relevantní a nerelevantní, druhou kategorií je mechanismus systému, který závisí na stupni polarizace, stupni ideologické vzdálenosti jednotlivých stran. Sartori „odlišil formát systému daný počtem relevantních stran od typu systému, odvozeného od stupně ideologické polarizace.“³⁶

Relevance strany podle G. Sartoriho

Sartori pro klasifikaci stranických systémů vypouští strany, které nemají na fungování politického systému vliv. Proto stanovuje dvě **kritéria relevance**, přičemž politická strana, kterou bychom měli „započítat“ jako relevantní, musí splnit **alespoň jedno z nich**.

Dvě kritéria relevance: 1) Koaliční potenciál (někdy uváděný jako vládní)

2) Vyděračský potenciál.

Pokud strana nemá ani jeden druh potenciálu – je nerelevantní, taková politická strana tedy „nemá koaliční potenciál, nebyla-li nikdy potřebná k vytvoření nějaké (vládní) koaliční většiny, nebo při vytváření vládních koalic, nebyla vůbec brána v úvahu jako možný partner. I velmi malá strana musí být považována za relevantní, pokud se alespoň někdy nachází v situaci, kdy

³⁶ STRMISKA a kol.: c. d., s. 42.

může být považována za potřebného partnera pro většinovou vládní koalici. Koaliční potenciál se tedy pojí s vládně orientovanými, pro ostatní stranické aktéry ideologicky přijatelnými stranami. Toto kritérium ovšem nepostihuje potenciál stran, které jsou permanentně v opozici a ostatní aktéři je trvale odmítají jako možného vládního partnera. Přesto ani ty nelze pominout, protože systém evidentně ovlivňují. Jejich roli v systému zachycuje Sartoriho vyděračský potenciál. Strana má vyděračský potenciál, pokud její existence nebo vznik ovlivní taktiku soutěže mezi stranami, a zvláště jestliže změni směr soutěže.³⁷

Giovanni Sartori rozlišuje typy stranických systémů v soutěživých a nesoutěživých (nedemokratických) politických systémech. V **soutěživých systémech** vymezuje následující typy: **Bipartizmus, umírněný pluralismus, polarizovaný pluralismus, systém predominantní strany a atomizovaný stranický systém.**

Bipartizmus tento typ se objevuje v pracích M. Duvergera a J. Blondela. Jedná se o stranický systém, kde spolu soutěží dvě relevantní politické strany. (V tomto stranickém systému se mohou objevit i další politické strany, ale často na tom nesejde, protože nemusí být považovány za relevantní, podle zmíněných Sartoriho kritérií, čili platí, že stranickou soutěž příliš neovlivňují). V systému je tedy určující soutěž dvou velkých stran. Poměrně častá je malá vzdálenost mezi oběma relevantními stranami, tím je systém jen velmi slabě polarizovaný. Jedna strana je zpravidla na levém středu, druhá na pravém středu. Systém je **dostředivý**, což znamená, že systém není polarizovaný, protože strany, přestože v rámci stranického systému představují protipóly, jsou blízko středu. Nemusí to nutně platit ve všech případech. Za vlády Margaret Thatcherové ve Velké Británii se v 80. letech ideová vzdálenost mezi vládnoucími konzervativci a opozičními labouristy zvětšovala. V současné Evropě patří tento typ stranického systému k méně častým.

Umírněný pluralismus

U tohoto typu je velmi důležitý prvek koaličního vládnutí. Žádná politická strana není schopna získat absolutní většinu v parlamentu nutnou pro vytvoření jednostranické vlády. Proto je

³⁷ Tamtéž, s. 43.

nucena spolupracovat s některými dalšími stranami. Bipartizmu se může tento systém podobat v tom, že se u moci střídají dvě alternativní vládní koalice a proto může systém fungovat jako bipolární a to bez ohledu na to, že v něm působí více než dvě relevantní politické strany. Stranická soutěž dostředivá a ideologická vzdálenost mezi jednotlivými politickými stranami je relativně malá.

Polarizovaný pluralismus

Jedná se o typ stranického systému, kde působí více než 5 - 6 relevantních politických stran. Podle Sartoriho jejich přesný počet není důležitější než ideologická vzdálenost mezi jednotlivými relevantními politickými stranami. Tento autor uvádí osm znaků polarizovaného pluralizmu:

- 1) „Přítomnost relevantních **antisystémových stran**. Antisystémová opozice je vůči režimu neloajální a směřuje k jeho změně.
- 2) Existence **bilaterálních opozic**. Antisystémové strany jsou na obou koncích stranického spektra – jak na krajní levici, tak na krajní pravici, přičemž se nemohou spojit z důvodu ideologické neslučitelnosti – klasicky antisystémoví fašisté a komunisté – a vytvořit tak vládní alternativu
- 3) Obsazení **středové pozice** v systému buď jednou, či několik a stranami. K vůli souběžnému tlaku antisystémových stran zleva i zprava je politická soutěž de facto zablokovaná, protože chybí možnost skutečné vládní alternativy vůči stávající centristické vládní koalici. Systém tak není bipolární jako u klasického modelu umírněného pluralizmu, ale obvykle **tripolární**...
- 4) V důsledku existence antisystémové bilaterální opozice, obsazení středu a nefungující vládní alternace se systém stává **silně polarizovaným**. Ideologická vzdálenost mezi hlavními aktéry je velká a jejich politické představy o základních pravidlech hry – navzájem neslučitelné.
- 5) V systému převažují **odstředivé tendence nad dostředivými**. Klíčový je v této souvislosti růst voličského potenciálu antisystémových stran na úkor prosystémových stran, tedy pozvolná eroze podpory politického středu.
- 6) **Přehnaná ideologizace panující v politické obci i společnosti**, tj. dominuje přepjaté ideologizování bránící racionálním přístupům a řešením a fundamentalismus vylučující kompromisy. Pragmatismus a pragmatická mentalita se v politice neprosazují.

- 7) **Nezodpovědné opoziční strany**, což vylučuje skutečnou vládní alternaci. Připuštění opozičních antisystémových stran k moci by totiž ohrozilo demokratický režim. V praxi jádro vlády zůstává trvale prakticky beze změn, jen okrajové vládní strany se mohou měnit. Plyne z toho možnost pouze periferní obměny vlády. Skutečná vládní alternace je v podstatě vyloučena.
- 8) Výsledkem dlouhodobého setrvávání hlavních aktérů buď ve vládě, nebo naopak v opozici je **přehnaná licitace, prezentování nesplnitelných slibů a vysoký stupeň populizmu**. Opoziční politici se prakticky neohlížejí na reálné možnosti, protože vědí, že po volbách nebudou zatíženi vládní odpovědností.³⁸

Mezi typické příklady zahrnul Sartori výmarské Německo od roku 1918 do nástupu NSDAP k moci, nebo Itálii v období po 2. světové válce.

Atomizovaný stranický systém

V tomto typu stranického systému působí příliš mnoho politických stran, že se politická scéna stává naprosto nepřehlednou a nestabilní. K tomuto stavu mohou dospět zejména nestrukturované stranické systémy, kde je nízká míra institucionalizace stran. Typickým případem je Polsko mezi lety 1991 a 1993.

Systém predominantní strany

Opět v soutěživých stranických systémech se objevuje systém **predominantní** (převládající) strany. Můžeme o něm hovořit v případě, kdy politická strana dosáhne alespoň tří volebních vítězství v řadě, díky nimž získá absolutní většinu v parlamentu a má možnost sestavit samostatně vládu. V tomto systému pak působí jako jediná relevantní strana a ostatní politické strany jsou vůči ní v opozici. U Sartoriho typologie je potřeba odlišit systém predominantní strany od systému jedné strany. V systému predominantní strany totiž probíhá svobodná politická soutěž. Ostatní politické strany jsou častým vítězstvím převládající strany demotivovány a jsou proto méně aktivní, což se negativně odráží na míře soutěživosti v tomto systému, který je zde zpravidla nižší, než u předchozích (soutěživých) typů. Případů stranických systémů spadajících do tohoto typu je velmi málo. Sartori mezi ně řadí např. Irsko, kdy byla u

³⁸ STRMISKA a kol.: c. d., s. 46-47.

moci Fianna Fáil. Rovněž je zapotřebí **odlišit termín predominantní strana od termínu dominantní strana**, která je slabší a nedosahuje tak výrazných vítězství. Stejně jako predominantní strana je dominantní strana silnější než ostatní politické strany, ale dominantní strana nezískává absolutní většinu v parlamentu a není schopna samostatně sestavit vládu. Tato politická strana se může objevit v nejrůznějších typech stranických systémů.

Nesoutěživé stranické systémy

V rámci nesoutěživých systémů Sartori odlišuje systém **jedné strany a systém hegemonické strany**, které se dále dělí na podtypy:

Systém jedné strany

V rámci politického systému existuje pouze jedna jediná politická strana. Podle míry a intenzity ideologie definuje Sartori tři podtypy:

- 1) systém totalitní strany,
- 2) systém autoritářské strany,
- 3) systém pragmatické strany.

Ideologie je nejsilnější u systému totalitní strany. Celá společnost je prostoupena ideologií a prakticky všechny aktivity jsou zpolitizovány. Dochází k ideologické mobilizaci obyvatelstva, je kladen důraz na to, aby se občané ztotožnili s daným režimem, strana se snaží proniknout všech společenských aktivit a prakticky neexistuje prostor, který totalitní strana nekontroluje.

V systému s autoritářskou stranou je intenzita působení na základě ideologie slabá, nebo chybí. Vládnoucí strana má jen malou snahu mobilizovat občany.

Pragmatická monopolistická strana nemá ideologický náboj, je ochotna tolerovat nezávislost nepolitických subkultur a institucí, mezi něž může patřit např. církev nebo jiné různorodé zájmové skupiny, které v systému totalitní strany nemohou existovat a v systému autoritářské strany je jim poskytnut menší, omezenější prostor. Sartori sám uvádí, že jasná hranice mezi jednotlivými podtypy není. Navíc je si vědom změn, vyplývajících z vývoje vládnoucích stran

a nesoutěživých systémů samotných, které můžeme v různých fázích zařadit do odlišných podtypů.³⁹

Systém s hegemonickou stranou

Na rozdíl od systému jedné strany jsou v něm povoleny i další satelitní politické strany, které jsou vůči hegemonické straně v podřízeném postavení. Stranický systém není multipartijní, jak by na první pohled mohlo vypadat, ale dvoupatrový. Hegemonická strana z horního patra ovládá satelitní strany v dolním patře i celý systém. Loajalita a podřízenost satelitních stran je zajišťována poskytováním drobných výhod.

Tento systém má dva podtypy:

Ideologicko-hegemonická strana

Pragmaticko-hegemonická strana

Obě kategorie se liší v síle ideologie v daném režimu a mírou kontroly satelitních stran. Ideologicko-hegemonická strana je podle Sartoriho například Polská sjednocená dělnická strana (PZPR), která působila v komunistickém Polsku. Jejími satelitními stranami byly Sjednocená lidová strana (ZSL) a Demokratická strana (SD). Stranický systém Mexika je případem, v němž v minulosti působila pragmaticko-hegemonická strana.

ZÁVĚR

Politické strany jsou nedomyšlitelně spjaty s fungováním dnešní demokratické politiky. Přesto bylo v minulosti velmi těžké najít shodu ohledně definice politické strany. V současnosti je velmi přijímanou definicí tzv. minimální definice G. Sartoriho, založené na ideji účasti ve volbách. Přes její oblíbenost je potřeba dále zmínit i jiné znaky, jakými mohou být např. stupeň organizace, politický program, nebo snaha udržet si volební podporu i ve volebním mezidobí. Podoba a struktura politických stran prošla také velmi dlouhým vývojem. Pro jeho pochopení je velmi důležitý koncept S. Rokkana a S. M. Lipseta, jenž je postaven na představě konfliktních linií, jež sehrály pro formování politických stran klíčovou úlohu. Výzkum stranických systémů patří k velmi rozvinutým oblastem politické vědy. Ucelený výzkum přináší G. Sartori, který formalizoval „započítávání“ jednotlivých politických stran na základě jejich relevance, jež je postavena na principu koaličního a vyděračského potenciálu. Politické strany, které nedisponují alespoň některým z nich, nejsou „započítávány“ z důvodu jejich nerelevance pro fungování

³⁹ STRMISKA a kol.: c. d., s. 50.

celého stranického systému. G. Sartori vymezil několik typů stranických systémů, s nimiž se můžeme v demokratických i nedemokratických systémech setkat.

QUESTIONS

Kontrolní otázky

- 1) Jak zní tzv. Minimální definice politické strany podle G. Sartoriho?
- 2) Co to jsou konfliktní linie (cleavages) a který autor je vymezil?
- 3) Jaké funkce vykonávají politické strany?
- 4) Jaké typy stranických systémů vymezil J. Blondel?

ANSWERS

1) *„politická skupina, jež se účastní voleb, jež je schopna jejich prostřednictvím prosadit své kandidáty do veřejných úřadů.“*

2) Konfliktní linie jsou konceptem, který je založen na představě, že každá společnost má své sociální skupiny (segmenty), ty jsou si přitom vědomy své kolektivní identity. Mezi jednotlivými segmenty existuje dlouhodobé a dostatečné napětí, aby v dlouhodobém důsledku mohlo vést vzniku konfliktní linie. Reprezentace daného segmentu je zajišťována zájmovými skupinami a politickými stranami. Podle S. M. Lipseta a S. Rokkana vznikly čtyři základní konfliktní linie: centrum x periferie, město x venkov, církev x stát, vlastníci x pracující.

3) Mezi politology neexistuje přesná shoda ohledně funkcí politických stran. Mezi nejvíce zmiňované funkce patří: 1. výběr a rekrutování elity, 2., vytváření vůle, programu a formulování cílů, 3. vytváření mínění, informace a komunikace, 4. vytváření vlády, řízení a koordinace, 5. soutěž o hlasy, účast ve volbách a volební boj, 6. artikulace a reprezentace zájmů, 7. integrace skupin, 8. artikulace zájmů.

4) Bipartismus, Systém dvou a půl strany, Multipartismus s dominující stranou, Multipartismus bez dominující strany.

Giovanni Sartori přichází s tzv. minimální definicí strany, podle které je to „*politická skupina, jež se účastní voleb, jež je schopna jejich prostřednictvím prosadit své kandidáty do veřejných úřadů.*“⁴⁰ Sartoriho koncept minimální definice je široce přijímán. Obsahuje minimum znaků pro to, které musí být naplněny pro to, abychom daný politický subjekt mohli považovat za politickou stranu. Podle hodnocení českého politologa Maximiliána Strmisky „oblíbenost Sartoriho definice plyne z její oblíbenosti a minima charakterizujících znaků. Vymezení politické strany ovšem často bývá koncipováno širěji a různými autory jsou zmiňovány další znaky... Na prvním místě bývá zmiňována trvalost organizační struktury a existence místních územních struktur a centrálního vedení, dále ideologická orientace a/nebo prezentování určitého programu, případně alespoň základního politického cíle, a někdy také snaha získávat společenskou podporu nejenom prostřednictvím voleb.“⁴¹ Konceptů, které se snaží vysvětlit vznik politických stran v historické perspektivě je celá řada. Velmi významný přínos přinesla práce Maurice Duvergera, který rozdělil utvářející se politické strany na **interně vzniklé a externě vzniklé**. Kritériem pro jejich zařazení je jejich původ, a skutečnost, zda vznikly na parlamentní půdě, nebo mimo ni. Interně vzniklé politické strany představují zejména konzervativní a liberální strany, které byly často utvářeny poslanci. Externě vzniklé strany vznikaly naopak mimo parlament. Jedná se zejména o socialistické, či sociálně demokratické strany. Interně vzniklé politické strany byly nuceny reagovat na postupné rozšiřování volebního práva, proto musely později vytvářet teritoriálně vymezené organizační struktury a snažit se více oslovovat širší okruh voličů. Přesto u nich dlouho přetrvávala určitá dominance parlamentního klubu ve struktuře strany. U externě vzniklých stran se naopak projevovalo silné postavení podpůrných organizací a parlamentní klub jejich poslanců měl slabší pozici, než u stran interně vzniklých. Duverger dále zavedl rozlišení mezi **kádrovými a masovými stranami**. Tímto rozlišením navazuje na výše uvedené kategorie. **Kádrová strana** byla spojena s interně vzniklými politickými stranami, kde přetrvávaly silné neformální vazby mezi neformálními skupinami lídrů a vůdčích osobností, kteří působili zejména uvnitř struktury parlamentu. V Českých zemích bychom jako takové strany mohli označit staročechy, pro které byly příznačné volné vazby mezi jejími členy a silné postavení společenské honorace. S postupným vývojem a především s rozšířením volebního práva reagovaly tyto politické

⁴⁰ STRMISKA a kol.: c. d., s. 11.

⁴¹ Tamtéž.

strany k postupnému přibližování se k organizační formě, který spíše odpovídal modelu masové strany. V 60. letech 20. století vymezil Otto Kirschheimer typ **catch-all party**.

Obecné znaky „catch-all party“⁴²

- drastické omezení ideologické zátěže
- zvýšení úlohy stranického vedení
- snížení významu individuálního členství ve straně
- méně důrazu na úzké dílčí zájmy
- zajištění přístupu k různorodým skupinovým zájmům.

U menších politických stran přitom přetrvávaly vazby na určitý segment.

Norský politolog Stein Rokkan vymezil tzv. cleavages (v češtině je tento pojem uváděn jako štěpící, štěpné, případně konfliktní linie tento text se bude držet termínu konfliktní linie). Konfliktní linie jsou velmi používaným teoretickým konceptem, který je klíčový pro klasifikaci politických stran. Každá společnost má své sociální skupiny, které můžeme označit jako segmenty. Každý segment si přitom musí být vědom své kolektivní identity. Mezi různými segmenty musí existovat dlouhodobé a dostatečné napětí, aby v dlouhodobém důsledku mohlo vést vzniku konfliktní linie. Reprezentace daného segmentu je zajišťována zájmovými skupinami a politickými stranami. Západoevropské společnosti ve svém historickém vývoji prošly národní a průmyslovou revolucí. Změny v těchto společnostech bylo možno pozorovat ve dvou rovinách: teritoriální a funkcionální. Utvořily se čtyři hlavní konfliktní linie:

Centrum x periferie, Církev x stát, Město x venkov, Zaměstnavatelé x zaměstnanci (v češtině někdy uváděná jako socioekonomická štěpící linie, nebo vlastníci x pracující). Poslední část kapitoly seznamuje se základními koncepty stranických systémů.

⁴² Tamtéž, s. 17.